

Анатолій МАРЦИНКЕВИЧ,
секретар Вищої кваліфікаційної комісії суддів України,
суддя Апеляційного суду Хмельницької області

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО РОЗРОБКИ МЕТОДИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ НА ПОСАДИ СУДДІВ В УКРАЇНІ

Практична реалізація ефективного добору кадрів на суддівські посади є неможливою без розв'язання завдань розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів.

Науково обґрунтовані методи вимірювання індивідуальних відмінностей і схильності до успішного навчання та праці, до яких належать і сучасні психодіагностичні методи професійно-психологічного відбору (далі – ППВ), виникли наприкінці XIX століття та пов'язані з ім'ям англійського науковця Ф. Гальтона¹.

Питання ППВ здавна перебувають у сфері наукових інтересів вітчизняних та зарубіжних науковців. Цю проблему вивчали протягом багатьох років такі українські дослідники, як Є. Мілерян (1974 р.), А. Карпухіна (1987 р.), М. Макаренко (1985 р., 1996 р.), В. Крайнюк (1999 р.), О. Макарович (2000 р.), М. Корольчук (1987 р., 1997 р., 2004 р.). Концепції соціально-біологічної суті людини та співвідношення її вроджених і набутих якостей, властивостей особистості, які формують її професійні здібності, обґрунтовуються в теоретичних та експериментальних працях російських науковців, зокрема І. Павлова, В. Небиліцина, Б. Ломова, К. Платонова, В. Марищука та інших.

Разом з тим особливості методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів в Україні раніше комплексно не досліджувалися.

¹ Див.: Барко В.І. Професійний відбір кадрів до органів внутрішніх справ (психологічний аспект): Монографія. – К., 2002. – 9 с.

Нерозробленість на науковому рівні питань, пов'язаних з дослідженням методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів, яка впливає на комплектацію кадрів для судочинства, неузгодженість нормативно-правових актів, наявність проблемних аспектів функціонування системи державного регулювання в сфері формування суддівського корпусу зумовили написання цієї статті.

ППВ, який складається із соціально-психологічного дослідження особи та професійної психодіагностики, є ключовим етапом професійного відбору. Як відомо, поняття професійного відбору включає систему професійно-діагностичного обстеження особи, спрямованого на визначення ступеня її придатності до окремих видів професійної діяльності. На першому етапі професійного відбору повинен здійснюватися соціально-правовий відбір, який полягає в перевірці відповідності кандидата визначеним формальним соціально-демографічним (вік, освіта тощо), правовим і моральним (лояльність до обраної професії, відсутність негативних біографічних даних тощо) нормам. Цей етап здійснюється кадровими апаратами. На другому етапі професійного відбору проводиться медичний відбір, що полягає у вивченні соматичного та психічного здоров'я кандидата. Він спрямований на виявлення явної або прихованої патології, яка може перешкоджати здійсненню професійної діяльності судді. Третім етапом професійного відбору є власне професійно-психологічний відбір, орієнтований на виявлення психопатології та визначення наявності професійно важливих якостей. Четвертим, завершальним, етапом професійного відбору є освітній (конкурсно-екзаменаційний) відбір.

Український дослідник М. Макаренко формує поняття професійного відбору як систему заходів, що дозволяють виявляти осіб, які за своїми індивідуальними якостями є найбільш придатними до навчання й подальшої професійної діяльності за конкретною спеціальністю¹. Інші вітчизняні науковці, зокрема М. Корольчук та В. Крайнюк, вважають, що показниками для проведення професійного відбору, безумовно, є: екстремальні умови та складна діяльність; високі професійні вимоги; якщо є небезпека як для самого спеціаліста, так і оточуючих в результаті помилкових дій однієї людини (тобто висока соціальна, економічна та біологічна значущість помилки); якщо навчання дороге, складне, повинно відбуватися в стислі строки; якщо на практиці є спеціалісти, які відраховуються за професійною непридатністю, або випускаються неповноцінні кадри².

Отже, професія судді відповідає вимозі щодо здійснення професійного відбору практично за всіма переліченими вище ознаками.

Російський дослідник А. Маклаков розглядає професійний відбір як визначення вимог до людини, передбачених тією або іншою професією, й оцінку наявності у конкретної людини індивідуально-психологічних професійно

¹ Див.: Макаренко Н.В. Теоретические основы и методики профессионального психологического отбора военных специалистов. – К., 1996. – 180 с.

² Див.: Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Теория та практика професійного психологічного відбору. – К., 2006. – 674 с.

важливих якостей, які дозволяють їй успішно освоювати та здійснювати цю діяльність¹. Його співвітчизниця В. Самоукіна зазначає, що професійний відбір – це система спеціальних процедур із вивчення та оцінки професійної придатності людини до оволодіння відповідною професією або групою професій, досягнення в них відповідного рівня майстерності та успішного виконання професійних обов'язків у типових та нестандартних професійних ситуаціях².

Професійно-психологічний відбір перебуває у тісному зв'язку з проблемою професійної придатності, під якою розуміється наявність у кандидата комплексу знань, умінь й особистісних якостей, необхідних для виконання професійної діяльності відповідно до вимог щодо її ефективності. Професійна придатність визначається взаємодією комплексу індивідуальних характеристик особи і самої діяльності, що має наслідком успіх або невдачу в професійній діяльності і відображається в показниках ефективності діяльності й задоволеності нею. Професійна придатність не дається людині від її народження, вона формується у процесі навчання і наступної професійної діяльності за наявності позитивної мотивації³. Отже, професійна придатність людини визначається співвідношенням вимог професії та індивідуальних особливостей людини. Вона також відображає стан, ступінь розвитку сукупності індивідуальних якостей людини (рис особистості), здібностей, мотивації, фізичного стану, професійної підготовленості тощо.

Таким чином, ППВ кандидатів на посаду судді можна визначити як систему комплексних заходів, що дозволяють виявити осіб, найбільш придатних за своїми психологічними та психофізіологічними якостями до навчання в установленій термін і успішної професійної діяльності за суддівською спеціальністю. Головним завданням професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді є оцінка професійної придатності кандидата за психологічними та психофізіологічними показниками й проведення на цій основі довготривалого прогнозу ефективності його подальшої професійної діяльності.

До професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді включається психологічний та психофізіологічний відбори. Основою психологічного відбору є оцінювання індивідуально-психічних особливостей кандидата на посаду судді з метою встановлення ступеня їх відповідності вимогам і специфіці суддівської діяльності. Психофізіологічний відбір включає діагностування якостей нервової системи, темпераменту, індивідуальних особливостей особистості кандидата на посаду судді та його психомоторики, емоційно-вольових якостей і рівня нервово-психічної стійкості.

¹ Див.: Психология и педагогика. Военная психология: Учебн. / Под ред. А.Г. Маклакова. – СПб., 2005. – 196 с.

² Див.: Самоукина Н.В. Психология и педагогика профессиональной деятельности: Учебн. – М., 1999. – 46 с.

³ Див.: Татенко В.А. Психологические стратегии и технологии актуализации субъективного потенциала человека / Психология на перетині тисячоліть: Зб. наук. праць учасників П'ятих Костюківських читань: У 3 т. – К., 1998. – Т. 3. – С. 308–314.

У юридичній науці були спроби розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів. На жаль, більшість авторів зводили її суть лише до переліку професійно важливих якостей, які сприяють, на їх думку, успішному виконанню суддівських функцій.

Так, наприклад, на думку російського дослідника В. Васильєва, носію судової влади мають бути притаманні такі особистісні якості, як чуйність, емоційна стійкість, вміння слухати і розмовляти. Він повинен мати чималий такт, бути наділений загальною та спеціальною культурністю, володіти культурою письмової мови, глибоким знанням психології особистості. Суддя повинен мати такі особистісні якості, як воля, зібраність, цілеспрямованість, наполегливість¹. Слушною є думка іншого російського дослідника у сфері юридичної психології В. Чуфаровського про те, що особливість діяльності судді полягає в тому, що вона не може розглядатися як служба, вона завжди повинна бути покликанням. Автор вважає, що у професійній діяльності суддя реалізує свій загальний і соціальний інтелект, пам'ять, уяву, мислення, інтуїцію. Мислення судді повинно відрізнятися об'єктивністю, всебічністю, конкретністю, визначеністю. Йому необхідні якості організатора, він має бути дисциплінованим, зібраним, цілеспрямованим, володіти навичками структурування усіх своїх вчинків, усієї діяльності, бути акуратним, мати загальну і спеціальну культуру письмової мови, професійні навички у складанні письмових документів².

Як бачимо, більшість учених методику професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді зводять до переліку професійно важливих якостей особистості. Недоліком подібного підходу, на мою думку, є необґрунтованість певних якостей і здібностей особистості як результат відсутності аналізу професійної діяльності судді.

На моє переконання, в основу розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів повинно бути покладене встановлення вимог до індивідуальних психологічних особливостей суддів, що є можливим лише на підставі ґрунтовного аналізу суддівської діяльності. На цьому етапі вимоги до психологічних особливостей суддів повинні бути сформульовані в термінах вимірюваних властивостей. Важливим є виділення не тільки власне психологічних якостей, а й рівня їх розвитку, необхідного й прийняттого для цієї спеціальності. Підсумком цього повинен стати перелік вимірюваних властивостей із зазначенням їх необхідного рівня розвитку. Важливе значення для розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів має також оцінка їх актуального психічного (психологічного) стану як заходу функціональних резервів психічних функцій і емоційно-вольової сфери, а також оцінка біологічного віку як психосоматичного ресурсу й показника нервово-психічного виснаження.

¹ Див.: *Васильєв В.Л.* Юридическая психология: Учебн. – М., 1991. – 461 с.

² Див.: *Чуфаровский Ю.В.* Юридическая психология. – М., 1995. – 256 с.

Отже, розробка й обґрунтування методики ППВ кандидатів на посади суддів повинна базуватися на вивченні професійної діяльності судді, що включає виявлення психологічних особливостей такої діяльності й обґрунтування комплексу професійно важливих психологічних якостей. Можна виокремити такі цілі методики ППВ кандидатів на посаду судді: визначення придатності кандидатів на посаду судді за рішенням загальноосвітньої і професійної підготовленості; оцінювання індивідуально-психічних, професійно важливих якостей і рівня здібностей кандидатів на посаду судді; забезпечення раціонального розподілу кандидатів на посади суддів у судах загальної юрисдикції, який дозволить вибрати з групи кандидатів на посади суддів у судах загальної юрисдикції тих фахівців, від яких можна очікувати з найбільшою ймовірністю успішного виконання функціональних обов'язків за майбутньою професією (фахом); прогнозування ефективності їх спеціальної навчальної підготовки й подальшої професійної діяльності.

У практичній розробці методичних прийомів ППВ кандидатів на посади суддів і проведенні досліджень слід керуватися ґрунтовними принципами, що визначають загальний підхід до аналізу індивідуально-психічних особливостей та організації заходів з відбору кандидатів на посади суддів.

Основним принципом, що визначає вирішення проблем психодіагностики, є суб'єктно-діяльнісний підхід до діагностування індивідуально-психічних явищ, професійно важливих та інших рис і характеристик майбутнього судді. Відповідно до цього принципу суть суб'єкта майбутньої суддівської діяльності зводиться до різноманітних характеристик його діяльності. Ще один важливий принцип ППВ – це принцип комплексного, системного підходу до оцінювання індивідуально-психічних особливостей і професійно важливих якостей майбутніх суддів. Усебічний аналіз властивостей, якостей, рис і характеристик кандидатів, який охоплює соціально-психологічне вивчення та психофізіологічне обстеження, дозволяє підвищувати достовірність і вірогідність прогнозу щодо їх професійної успішності за рахунок можливості компенсації недостатньо розвинутих властивостей іншими позитивно розвинутими психологічними особливостями. Комплексний підхід вимагає також вивчення особливостей компенсації окремих професійно важливих якостей і функцій, їх взаємозв'язків, мінливості й динамічності. Ці властивості визначають можливості індивідуального пристосування до конкретної трудової діяльності, в процесі якої виробляється індивідуальний стиль. Крім того, необхідний багаторівневий підхід, відповідно до якого оцінці підлягають основні підструктури (компоненти) структури особистості – мотиваційні, емоційно-вольові, характерологічні, інтелектуальні, типологічні, регуляторні тощо.

Професійній діяльності серед різновидів соціальної діяльності відводиться особливе місце як провідній, оскільки саме в ній людина повною мірою може задовольняти свої потреби і розкривати свої можливості. Професійну діяльність здійснює, як правило, вже відносно зріла людина, індивід, який залучився до певних соціальних умов і засвоїв деякі принципи соціальної гри, зрозумів певною мірою сенс і зміст соціальних відносин. У процесі цієї

діяльності відбуваються формування цілісної особистості, залучення її до загальнолюдських культурних цінностей¹.

У межах будь-якої професійної діяльності можна провести диференціацію, основою якої є поняття «спеціальність». Спеціальність визначає, встановлює специфічний аспект знань і навичок, їх особливості щодо конкретного виду діяльності.

За своєю суттю діяльність судді належить до юридичної спеціальності. На думку В. Васильєва, діяльність за кожною юридичною спеціальністю містить у собі такі аспекти: соціальний, пошуковий, реконструктивний, комунікативний, організаційний². Стосовно діяльності судді автор відзначає перевагу соціального, реконструктивного та організаційного аспектів³.

Докладніше досліджував судову діяльність А. Дулов, виділивши в її структурі пізнавальний, конструктивний, комунікативний, виховний, організаторський і підтверджуючий аспекти. Однак, розкриваючи зміст окремих видів діяльності, автор у ряді випадків не виділяє їх особливостей щодо діяльності судді⁴.

Найбільш повно діяльність судді була розглянута Н. Радутною у праці «Народний суддя: професійна майстерність і підготовка». У структурі професійної діяльності судді вчена виділила і докладно проаналізувала такі її види, як проєктивна, пізнавальна, ідеологічна, комунікативна та організаційна⁵. Проте слід зауважити, що на сьогодні виділення ідеологічної функції суду необґрунтоване, оскільки відповідно до ст. 15 Конституції України суспільне життя в країні ґрунтується на принципі ідеологічної різноманітності, і жодна ідеологія не може бути визнана державою як обов'язкова.

З урахуванням всіх згаданих вище методичних особливостей та наукових підходів з метою розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді мною був проведений власний аналіз професійної діяльності суддів. Для цього використовувався аналіз законодавства, що визначає діяльність судді, а також проводилися спостереження, анкетування, опитування й бесіди із суддями. Аналіз особливостей професійної діяльності судді суду загальної юрисдикції виконувався на прикладі цивільного судочинства. Отже, далі розгляньмо отримані в межах цього дослідження найбільш значущі наукові положення та результати.

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що професійна діяльність судді суду загальної юрисдикції орієнтована на розв'язання різних за рівнем складності завдань. У ході судового засідання здійснюється арбітраж між процесуальними супротивниками. Під арбітражем розуміється оцінка дово-

¹ Див.: Свон Р.Д. Эффективность правоохранительной деятельности и её кадровое обеспечение в США и России. – СПб., 2000. – 288 с.

² Див.: Васильев В.Л. Юридическая психология: Учебн. пособ. – Л., 1974. – 96 с.

³ Див.: Там само.

⁴ Див.: Дулов А.В. Судебная психология: Учебн. пособ. – Минск: Вышэйшая школа, 1975. – 464 с.

⁵ Див.: Радутная Н.В. Народный судья: профессиональное мастерство и подготовка – М.: Юрид. лит., 1977. – 144 с.

дів обвинувачення й захисту, позивачів і відповідачів. Результатом діяльності судді стає ухвалення рішення в справі. Суд як орган однієї з гілок влади (судової) застосовує закон в умовах гласності, відкритості й доступності для населення. Головним завданням суду є здійснення правосуддя – розгляд цивільних, кримінальних, адміністративних й інших справ і ухвалення рішення відповідно до закону. Своєю професійною діяльністю суд частково забезпечує умови для підвищення рівня правосвідомості громадян, виховання в душі законослухняної поведінки всіх осіб, які опинилися в орбіті діяльності суду або поінформованої про цю діяльність.

Професійна діяльність суддів судів загальної юрисдикції відбувається у місцевих судах, апеляційних судах, вищих спеціалізованих судах та Верховному Суді України. Вона спрямована на розгляд справ і ухвалення відповідних судових рішень відповідно до чинного законодавства. Діяльність судді має евристичний характер і не піддається чіткій алгоритмізації. Основними напрямками професійної діяльності судді є робота з конкретними справами й різні види комунікацій.

Діяльність судді пов'язана з великою кількістю міжособистісних контактів, серед яких виокремлюється взаємодія з учасниками судового процесу. У цивільному і кримінальному судочинстві ними є позивачі й відповідачі, підсудні й потерпілі, адвокати, прокурори (у випадках, передбачених законом), свідки, експерти, фахівці, представники громадськості та ЗМІ.

Організація судової діяльності також неможлива без взаємодії з апаратом суду, представниками якого є секретарі судового засідання, помічники суддів, працівники канцелярій, архіву, адміністратор та інші. Так, з працівниками апарату суду судді необхідно підтримувати такий рівень взаємодії, де його авторитет буде незаперечний, а розпорядження будуть виконуватися неухильно і вчасно. Для цього, як відомо, необхідно мати досить розвинені організаторські здібності й підтримувати високий рівень організаційної культури. У процесі взаємодії зі сторонами, яка здійснюється під час розгляду справи по суті відповідно до норм процесуального законодавства, суддя роз'яснює права сторонам, припиняє будь-які прояви неповаги до суду та один до одного, не допускає конфліктів, що ускладнюють розгляд справи. Суддя відповідно до процесуального законодавства веде судові засідання. Під час засідання суддя зобов'язаний виявляти неупередженість, тобто не виявляти симпатії до жодної зі сторін процесу.

У ситуаціях, що перешкоджають роботі суду, він може притягати учасників процесу до адміністративної відповідальності, опосередковано реалізуючи виховну функцію.

Іншою складовою професійної діяльності судді є робота з матеріалами справ, що знаходяться у провадженні. Тут необхідні добре розвинені аналітичні вміння, здатність ухвалювати правильне рішення за недостатності інформації та в умовах дефіциту часу.

Форми цієї роботи можуть бути різними, вони, як правило, орієнтовані на комплексний аналіз документів, планування наступних етапів розгляду конкретної справи аж до винесення обґрунтованого рішення.

Діяльність судді у цивільному судочинстві охоплює такі основні етапи: досудову підготовку, судовий розгляд (засідання), судове рішення.

Етап досудової підготовки необхідний для підготовки справи до судового розгляду. Він включає вивчення матеріалів справи з перевіркою відповідності необхідних документів. Після прийняття справи до провадження суддя ухвалює рішення про підготовку справи до судового розгляду і визначає дії, які слід вчинити сторонам, і строки вчинення цих дій для забезпечення правильного й своєчасного розгляду й вирішення справи. На цьому етапі суддя реалізує такі професійно важливі якості: організаторські, комунікативні, інтелектуальні, емоційно-вольові. І тому, на мою думку, до судді висуваються підвищені вимоги щодо його аналітичних умінь і комунікативних навичок, а також щодо таких психологічних професійно важливих якостей, як концентрація уваги, незалежність, самостійність суджень, доброзичливість, чуйність.

Протягом наступного етапу – судового розгляду – суддя головує у судовому засіданні, створює умови для всебічного й повного вивчення доказів і обставин справи, усуває все, що не стосується справи, яка розглядається. Він вживає необхідних заходів щодо забезпечення належного порядку під час судового засідання, його розпорядження обов'язкові для всіх учасників процесу, а також для громадян, які присутні у залі суду. Тривале за часом слухання обставин справи, на мою думку, обумовлює існування підвищених вимог до таких психологічних якостей особистості судді, як здатність тривалий час зберігати стійку увагу, самостійність, здатність не піддаватися впливу, уміння давати об'єктивну оцінку діям інших людей, а також комунікативним і організаторським групам якостей особистості.

Заключний і вкрай важливий етап судового засідання – рішення суду. Цей етап суддя здійснює одноособово, працюючи у своєму кабінеті. У більшості випадків кабінетом судді є нарадча кімната поруч із залом засідань. Етап ухвалення судового рішення, на мою думку, висуває підвищені вимоги до таких психологічних якостей особистості судді, як відповідальність, соціальна зрілість, незалежність і самостійність суджень, аналітичні здібності, довготривала і оперативна пам'ять, нервово-психічна стабільність, самовладання й витримка.

Складання мотивованого рішення є показником професіоналізму судді. За рішенням можна визначити індивідуальний стиль судді, тому що мотивувальна частина (основна частина рішення) є найбільш творчою. Визначена Цивільним процесуальним кодексом (ЦПК) України схема написання рішення наповнюється кожним суддею індивідуально. Мотивувальна частина – основна частина рішення. Для того, щоб суддя міг мотивувати своє рішення, йому слід зазначити закони, якими він керувався. Він також повинен з доказів, наданих суду в ході судового засідання, виділити найбільш істотні. Тут враховуються й докази, отримані в письмовій формі, наприклад висновки експертів. Для написання рішення у справі суддя повинен бути грамотним, уміти логічно і ясно викладати обставини справи, обґрунтовувати ухвалені ним рішення. Слід зауважити, що кожний крок судді підкріплюється необхідними документами відповідно до ЦПК України. Це, на мою думку, зумов-

лює підвищені вимоги не тільки до професійних юридичних і процесуальних знань, а й до аналітичних умінь. Крім того, дії судді на кожному з розглянутих етапів можуть бути оскаржені у вищестоящій інстанції шляхом подання скарги. Це визначає високий рівень відповідальності судді й обумовлює необхідність у такій якості, як стресогенність.

У ході цивільного судочинства суддя взаємодіє з великою кількістю осіб і організацій, що вимагає добре розвинених організаторських і комунікативних здібностей, а також високого рівня професійної компетентності.

Проведений аналіз діяльності судді суду загальної юрисдикції свідчить про те, що за своїм змістом його діяльність різноманітна й багатоаспектна, вона має евристичний характер і охоплює необхідність реалізації організаційних, правозастосовних, виховних, комунікативних дій. Кожен з розглянутих вище етапів діяльності судді вимагає наявності в нього певних здібностей, знань, умінь, досвіду й цілого ряду особистісних індивідуально-психологічних якостей.

Кількість цих якостей, як свідчить проведений аналіз діяльності судді, досить велика. До них насамперед належать: професійна компетентність (знання, уміння, навички, професійний досвід), соціальна зрілість, відповідальність, аналітичне мислення, концентрація уваги, працездатність, нервово-психічна стабільність, управлінські й комунікативні здібності, самоконтроль, інтуїція, спостережливість, прагнення до пізнання нового, загальна ерудиція.

Розглядаючи особистість судді, вже відзначалося, що до нього висувається ряд різнорівневих вимог, які визначають структуру його професійно важливих якостей і дозволяють побудувати модель його особистості.

Особливості діяльності суддів у досить складних сучасних умовах полягають у тому, що постійно змінюються законодавство й норми закону, зростають вимоги до професійних і моральних якостей особистості.

Таким чином, аналіз професійної діяльності судді й основних його процесуальних функцій з урахуванням провідних етапів судового процесу дозволив виділити ряд її особливостей, серед яких найбільш важливими є такі:

1. Багатоплановий і евристичний характер вирішення судових завдань (завдань судочинства), у процесі чого реалізується правозастосовна функція закону.

2. Високий рівень варіативності й нестандартності ситуацій в умовах дефіциту часу.

3. Виражена організаторська й комунікативна спрямованість діяльності з великою кількістю контактів, пов'язаних із встановленням взаємодії, організацією судового процесу й реалізацією вимог щодо порядку розгляду судових справ, індивідуальний характер діяльності з досить чітко окресленою високою відповідальністю й соціальною значущістю, реалізацією виховних функцій.

Наступний етап дослідження присвячений експертній оцінці професійно важливих психологічних якостей судді. Психологічні особливості професійної діяльності судді висувають підвищені вимоги до його професійно важливих якостей, що характеризують професійну компетентність, соціальну зрілість, відповідальність, організаторські, комунікативні, моральні якості, інтелектуальні здатності й ділові якості. Для виявлення комплексу професійно важливих психологічних якостей судді мною був розроблений опитуваль-

ник щодо професійно важливих психологічних якостей судді. Як зазначала більшість опитаних суддів, професіоналізм судді обумовлений в основному практичним досвідом, наявністю ряду особистісних якостей, багато в чому – типологічно обумовлених. Висловлені думки підтверджують інформацію, отриману в ході огляду літератури про взаємозв'язок психологічних якостей з успішністю професійної діяльності та вказують на доцільність оцінки цих якостей при доборі суддів. Потім за допомогою кваліфікованих експертів мною була виконана оцінка цих психологічних якостей щодо посади судді.

Як експерти для роботи з опитувальниками залучалися 5 висококваліфікованих суддів (голови, заступники голів) районних судів і міського суду, які мають досвід успішної професійної діяльності на посаді судді не менше 15 років та позитивно поставилися до проведення оцінювання. Використовувався незалежний метод експертних оцінок, відкрите анкетування. Шкала оцінок за кожною з якостей мала 3-рівневу градацію – «дуже важливе» (зовсім необхідне); «важливе» (необхідне); «другорядне» (не впливає на діяльність). В результаті був отриманий великий масив вихідних даних: 5 (кількість експертів) \times 83 (перелік якостей) = 415 показників. Для визначення комплексу професійно важливих психологічних якостей використовувалися результати кількісної оцінки ступеня важливості цих якостей.

На першому етапі цієї роботи була проведена кількісна оцінка всіх 83 психологічних якостей, що входять в опитувальник. Однак змістовний аналіз отриманих даних не дозволив істотно «звузити» кількість ознак, тому що досить велика кількість психологічних якостей мали високі оцінки ступеня їх важливості. Так, наприклад, до числа «важливих» і «найбільш важливих» якостей для посади судді ввійшли 65 якостей з 83 (82,3%). Отже, на думку експертів, абсолютна більшість психологічних якостей є професійно значущими для діяльності судді.

Разом з тим у вітчизняній і зарубіжній літературі є переконливі дані про те, що окремі психологічні якості тією чи іншою мірою пов'язані з іншими якостями особистості й утворюють індивідуальні властивості та навіть типи особистості. Тому надалі з урахуванням вимог практичності своїм завданням я обрав розробку єдиного переліку професійно важливих якостей судді.

У зв'язку з великим масивом даних, що включали 415 показників, виникла необхідність зведення їх до певного (мінімального, але достатнього) переліку професійно важливих психологічних якостей судді.

На думку багатьох авторів, основним методом обробки великої кількості вихідних показників з метою зниження їх кількості й виділення провідних чинників у структурі професійно важливих психологічних якостей судді є метод рангової оцінки якостей на основі кількісних оцінок експертів. Результати такого аналізу дозволяють виявити приховані, неявні закономірності, що об'єктивно визначають структуру явища, що досліджується, і дає можливість розподілити значну кількість матеріалу за кількома провідними професійно важливими психологічними якостями.

Таким чином, добір кандидатів на суддівські посади в Україні має здійснюватися на підставі всебічного та повного вивчення їх психологічних, психо-

фізіологічних, ділових і моральних якостей. Удосконалення професійно-психологічного відбору має відбуватися шляхом: а) упровадження єдиного методологічного підходу до вибору психодіагностичних методик; б) наукового обґрунтування та визначення оптимального комплексу методів відбору, який робив би можливим проведення діагностики компонентів об'єктивної та суб'єктивної готовності особи до діяльності; в) розробки, адаптації та нормативного закріплення надійних методик визначення та прогнозування професійної придатності до діяльності в системі судових органів України.

МАРЦИНКЕВИЧ А. Концептуальний підхід до розробки методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді в Україні.

Досліджуються проблемні питання, пов'язані із розробкою методики професійно-психологічного відбору кандидатів на посади суддів. На підставі аналізу професійної діяльності судді й основних його процесуальних функцій визначено цілі та принципи оцінювання індивідуально-психічних особливостей і професійно важливих якостей майбутніх суддів.

Ключові слова: професійно-психологічний відбір, кандидати на посади суддів, соціально-психологічне дослідження, методика професійно-психологічного відбору, професійна діяльність.

МАРЦИНКЕВИЧ А. Концептуальный подход к разработке методики профессионально-психологического отбора кандидатов на должность судьи в Украине.

Исследуются проблемные вопросы, связанные с разработкой методики профессионально-психологического отбора кандидатов на должности судей. На основании анализа профессиональной деятельности судьи и основных его процессуальных функций определяются цели и принципы оценивания индивидуально психических особенностей и профессионально важных качеств будущих судей.

Ключевые слова: профессионально-психологический отбор, кандидаты на должности судей, социально-психологическое исследование, методика профессионально-психологического отбора, профессиональная деятельность.

MARTSYNKEVYCH A. Concept-based developing of methodology for professional and psychological selection of judicial candidates.

Problem questions, related to development of method professionally psychological to the selection of candidates on positions of judges, are probed. On the basis of analysis of professional activity of judge and basic him judicial functions certainly aims and evaluation principles individually psychical features and professionally important qualities of future judges.

Key words: professionally psychological selection, candidates on positions of judges, social-psychological research, method professionally psychological to the selection, professional activity.